

## MOEDERTAALONDERWIJS

### OP HET LBO

Verder met lbo/von/nlo?

Hoe dan?

lbo

---

*Het lager beroepsonderwijs (lbo), inclusief het moedertaalonderwijs, krijgt de laatste jaren nogal wat aandacht. Er worden bijscholingscursussen gegeven, er is een leerplan Nederlands voor het lbo tot stand gekomen, de VON doet speciaal voor het lbo haar best en van hogerhand is besloten dat er maar eens een hele nieuwe lbo-leraar moet komen, die een 'professionele' opleiding krijgt op de zogenaamde 'nieuwe leraren-opleiding' (nlo). En heeft het lbo er wat aan gehad? Wijnand Mensink gaat in twee artikelen nader in op die vraag. In dit nummer zijn eerste artikel, waarin hij een niet erg gunstig oordeel velt over al die aandacht. Later in zijn tweede artikel geeft hij wegen aan die tot verbetering zouden kunnen leiden.*

---

*Laatst belde ik mijn psychiater op:*

*'Waarom moet mij dit allemaal overkomen? Waarom ben ik niet werkloos? Waarom ben ik geen student?'*

*(Freek & Bram)*

## Vooraf

Het was best een aardig idee in het begin van de zeventiger jaren om leraren van het lager beroepsonderwijs (lbo) door leraren van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo) te laten bijscholen. Het leek een nog beter idee om nieuwe leraren ook voor het lbo op te leiden. Intussen ijvert de VON op haar vriendelijke wijze ook al voor het

Ibo en willen we binnen de VON iets doen voor (met?) Ibo-leraren. Over de resultaten van bijscholing, opleiding en VON-activiteiten hoeven we niet naar het Ibo te schrijven. Misschien is het immers een beter idee om de bijscholing af te schaffen, de VON gewoon op te heffen en vooral geen illusies te wekken dat de nieuwe lerarenopleidingen (nlo's) ook Ibo-leraren toerusten tot hun taak met de door het wetenschappelijk onderwijs goedgekeurde programma's. Maar bijscholvers, VON-mensen, nlo-docenten en wetenschappelijke medewerkers bestaan, met hun privileges, wellicht bij de gratie van het Ibo.

Het lijkt erop dat zij met hun allen niet in staat zijn de moedertaalleraar voor het Ibo daadwerkelijk te helpen of op te leiden. Daarvoor staan hun denken en hun taal te ver van dat Ibo. Misschien stemmen ze wel op 'linkse' partijen. Maar die laten zich al even weinig aan het Ibo gelegen liggen als de 'rechtse'. Trouwens, is het socialisme geen droom? Het bestaat toch nergens!

Intussen blijft het Ibo voorlopig helaas bestaan. Bij de gratie van de geprivilegieerden?

In twee artikelen probeer ik vanuit de huidige situatie en met mijn beperkte middelen na te gaan in hoeverre het Ibo, von en nlo meer wezenlijke raakpunten kunnen gaan krijgen dan nu het geval is. Het Ibo is her en der duidelijk in beweging en probeert zijn leerlingen naar verschillende niveaus te onderwijzen, maar mogelijk kan het in de VON en door de nlo toch verder geholpen worden. Politisering van de VON lijkt hier toe noodzakelijk.

## **Bijscholing voor het Ibo?**

Toen de eerste nlo's pardoes met hun opleidingen begonnen, startte onder verantwoordelijkheid van de raadadviseur in algemene dienst dr J.B. Drewes de bijscholing Nederlands voor Ibo en middelbaar algemeen vormend onderwijs (mavo). De (vwo)leraren die de cursussen gaven, moesten consistent, flexibel en zakelijk zijn. Zij dienden volgens de vastgestelde gedragslijn te getuigen van respect voor de cursisten en open te staan voor hun problemen. Of zij dit vanuit hun situatie konden waarmaken, werd niet getoetst. Wel waren zij (toevallig?) vrijwel zonder uitzondering lid van de Vereniging voor het Onderwijs in het Nederlands. Thans zijn zij voor het merendeel verbonden aan de nieuwe lerarenopleidingen.

Dramatische werkvormen, cabaret, lectuur, tekstverwerking, discussie, vrij schrijven en, aanvankelijk althans, taalbeschouwing beloofden de cursist vertrouwd te maken met hedendaagse opvattingen over het moedertaalonderwijs. Politieke aspecten zoals rechtspositie, erkenning van deze opleiding en dergelijke, kregen in de bijscholing uitdrukkelijk geen aandacht; daarvoor waren de bonden.

Lbo-leraren die met charades, anagrammen, groepswork, lezen voor plezier, enzovoort, op hun scholen aan de slag wilden, liepen wel de kans dat de directie hun de uren Nederlands afnam; examens zijn voor iedere school een serieuze zaak. Andere lbo-leraren constateerden dat de inhoud op een mavo makkelijker aan bod konden komen: zij volgden de cursus als een oase in de woestijn van hun onderwijs; mijn leerlingen krijg ik niet zover, het zou je op mijn school niet lukken. Voor een directer contact tussen de (vwo)leraren en de (lbo)cursisten door schoolbezoeken was nauwelijks gelegenheid. Natuurlijk slaagde her en der ook een lbo-leraar er wel in zijn voordeel met deze cursus te doen. Voor de vwo-leraren was het geven van de cursussen een uiterst boeiende aangelegenheid. Maar de beeldvorming van deze (vwo)leraren omtrent hun (lbo)cursisten liet zoveel te wensen dat men zich kon afvragen of de ene groep de andere wel kon 'bijscholen'. Ook goedwillende blanken blijven blank. Na het vertrek van de raadadviseur in algemene dienst zag de overheid er al vrij vlot geen been in om het effect van de cursussen zozeer te reduceren dat na een goede opzet toch weinig overbleef. De bijscholers van het eerste uur zochten veelal een heenkomen naar lerarenopleidingen en dergelijke. Er kwamen nieuwe opleiders, ook van buiten het onderwijs.

## Lbo-leerplan Nederlands?

In 1973 leidde het besluit lbo/lavo<sup>1</sup> tot de noodzaak ook het vak Nederlands naar inhoud en methode te vernieuwen. Voor de lbo-onderbouw moesten deelraamplannen komen. Een interne centrale werkgroep van de pedagogische centra ging het beleid bepalen en een kerngroep ging op zoek naar leden voor vakgroepen. De vakgroep Nederlands tobde heel wat af:

- over de doelgroep: wie is eigenlijk die lbo-leerling?
- over het vak: is Nederlands zomaar een los vak? hoe zit het met de vakkenintegratie?
- over het examen: welke ruimte bieden de officiële eisen?
- over de lbo-leraren: maakt dat onderwijskundige register ook de actieve lbo-leraren niet steeds onzekerder?

Mede dankzij de inbreng van terzake kundige VON-leden, die na gedane arbeid terugkeerden naar hun werkterrein, kwam op alle lbo-scholen een deelraamplan Nederlands. Heel wat lbo-leraren Nederlands konden op een conferentie aan de hand van uitdagende stellingen over dit plan komen praten. Maar op heel veel scholen bleef het plan van papier. Ik mocht in die tijd een week doorbrengen op een grote lts in Den Haag. De moedertaalleraar maakte het zijn leerlingen vooral niet te makkelijk. Zij worstelden vergeefs tegen hem en het schoolboek. Soms werden ter plekke afgestraft en anderen met de exameneisen be-

dreigd; ik krijg je wel op het examen. Na afloop van zo'n les probeerde ik voorzichtig duidelijk te maken dat het vwo-boek voor deze leerlingen misschien niet zo goed was. Maar ik had het zelf goed fout: Waarom zou een veelgebruikt vwo-boek niet goed zijn voor lbo-leerlingen. Een school die met zulke boeken werkt, is erg goed, al is het maar lbo. Op een school voor lager huishoud- en nijverheidsonderwijs (lhno) in Twente trachtte ik te verduidelijken dat een leerling zich in de les niet veilig voelt, wanneer haar verboden wordt ook maar één dialectisch woord te zeggen. De moedertaallerares constateerde slechts dat zij gelukkig nog tot de oude stempel behoorde en niet ophield haar leerlingen Nederlands te leren. Zij prees zichzelf gelukkig met de grote rust die er juist in haar lessen heerste. Hoe haar leerlingen eigen ervaringen in taal moeten leren ordenen, was haar zorg niet. Onderwijsgeevenden zoals zij hebben evenmin een boodschap aan symposia of conferenties; de lessen, het werk op school mat al zo af.

### **Regionale VON voor lbo-collega's?**

In 1974 startte in Delft een regionale afdeling van de VON. We deden het in een gymnasiaal schoolgebouw (dat was, vlakbij het station, het gemakkelijkste), met alternatieve werkvormen over nieuwe leerinhouden. We waren blij met de opkomst van collega's uit de hele regio. Na verloop van tijd kwam ook een echte lbo-leraar, die mét ons vergeefs bleef uitzien naar collega's uit zijn onderwijsveld. Het bleef bij deze ene. Toen in 1976 het VON-kafee geopend zou worden (na honderden uitnodigingen), ontbrak hij ook. Er waren welgeteld zes aanwezigen. Wat bedoeld was als begin voor nieuwe, duurzamer activiteiten, werd het einde van deze regionale afdeling, die het lbo helaas onberoerd liet. 'Wij hebben op school al zoveel vergaderingen. We geven wel meer vakken. We hebben langere schooltijden. We willen liever echt studeren, dan kunnen we ook weg uit het lbo. Misschien komen we dan ook.'

### **Landelijke VON-conferenties ook voor het lbo?**

De conferentiecommissie van de VON organiseerde in 1971 'om de nieuwigheid ervan' een stroom over de middenschool, met name vanuit de doelstellingen van het moedertaalonderwijs. 58 eerstegraden en deskundigen dachten samen heel wat af en praatten heel wat uit. In 1974 wijdden 43 deelnemers zich opnieuw aan de middenschool. Met tien collega's uit het lbo. Maar bij de evaluatie kwam de vraag hoe juist deze collega's na het VON-carnaval van het Leeuwenhorst Congrescentrum weer aan de slag moesten in de 'minusvariant' van het onderwijs. Met deze vraag, maar zonder het antwoord, ging men uiteen. Maar misschien zou er een werkgroep middenschool kunnen komen, opgezet juist door

de Ibo-collega's? De zaal in Utrecht waarin een eerste bijeenkomst zou worden gehouden, kon wel vijftig man bergen. Er kwamen er vijf. Een werkgroep kwam er niet.

Leerplan vanuit de basis. Dat werd het thema in 1977. Uit de onderwijspraktijk van het Ibo zouden ook collega's komen. De enkelingen die inderdaad kwamen, kregen belangstelling van aanstaande collega's. Deskundigen en studenten van d'Witte Leli zouden helpen teksten te leren gebruiken om leerlingen daardoor meer inzicht in eigen situatie en maatschappelijke werkelijkheid te verschaffen.

Maar samen constateerden de aanwezigen dat de scholen zelf niets veranderen aan de bestaande situatie. Men maakt het verplichte schaduwwerkplan dat de inspectie moet goedkeuren, en blijft veelal bij het oude. Trouwens, hoe stel je in het Ibo zelf een op vernieuwing gericht schoolwerkplan op zonder de andere vakken hierbij te betrekken, zonder de collega's die liever niet naar Leeuwenhorst op vakantie gaan. Wat kan een VON-conferentie voor de gewone gang van zaken helpen? Onderzoek, programmering, uitvoering en evaluatie zijn bij elkaar al zoveel noodzakelijke voorwaarden voor leerplanontwikkeling, dat het Ibo het wel moet laten afweten. Hoe krijg je naast je lessen al dat werk voor elkaar? Met zulke vragen keer je na zo'n conferentie huiswaarts. Je géést gewillig ...

## **De VON in de komende jaren ook voor het Ibo?**

Op de natte novemberdag van de ledenvergadering in 1977 waren er niet zoveel Ibo-leraren onder het ene procent van de leden dat naar Utrecht gekomen was. De aanwezigen bespreken uitgebreid of de maatschappij door het onderwijs 'beter' moet worden dan wel of de leerling vooral 'bewustgemaakt' moet worden. Fraaie VON-exegeses of poepjesruikerij? Maar voor de aanwezigen is duidelijk dat 'de eigen inbreng van de leraar in het proces van onderwijsvernieuwing' eist dat de leraar nadenkt over 'zijn eigen onderwijssituatie en de mogelijke veranderingen daarin'. Hoe moet de Ibo-leraar dat doen? Wat is zijn inbreng eigenlijk in dat proces van vernieuwing? Hoe kan hij zijn onderwijssituatie echt veranderen?

Blijkens de beleidsnota wordt een Ibo-coördinatiegroep 'gesteund'. In de groep heeft 'minstens één bestuurslid' zitting. Hoe kan dat lid effectief steunen? En wat kan deze coördinatiegroep dóen?

De kernvraag, al vanaf mei 1976, is: Hoe bereiken we Ibo-leraren?

De coördinatiegroep wil overal naartoe om uit te leggen wat thematisch taalonderwijs is en hoe je zinvol met thema's kunt werken. Maar de groep stelt één voorwaarde: Een groep van tenminste twaalf Ibo-leraren moet het de VON vragen.

Mijn vragen zijn dan:

- Hoe komt men aan zo'n enorm aantal, als je regionale en landelijke bijeenkomsten hiermee vergelijkt?
- Hoe komt men aan leraren die geen moedertaalleraren menen te zijn?
- Hoe komt men op school aan meer projectmatig taalonderwijs, als collega's, directies, inspecties en exameneisen vakoverschrijdende leereenheden en themata tegenhouden?

Op drie VON-congressen kreeg de rol van de taal in iedere onderwijsleersituatie de aandacht die leidde tot een werkgroep en een artikelenreeks voor deskundigen. De transfer naar de feitelijke onderwijsleersituatie kwam niet of nauwelijks tot stand. Waarom niet?

Voor lbo-leraren lag een officiële bijscholingscursus over het taalgebruik in de klas klaar. Bij gebrek aan belangstelling kon deze cursus niet gegeven worden. Schijnbaar verwacht men er zo weinig rendement van, dat de cursus in de kast van de bijscholing blijft.

### **Leve de ACLO-Moedertaalonderwijs?**

De Adviescommissie Leerplanontwikkeling Moedertaalonderwijs (ACLO-M) wordt naar verluidt dezer dagen geïnstalleerd. Organisaties mochten haar vertegenwoordigers noemen, deskundigen worden aange trokken en de inspectie neemt waar. Maar uit de beschikbare gegevens blijkt niet hoe de ACLO-M de juist voor het lbo noodzakelijke vakoverschrijvingen kan helpen teweegbrengen.

Net als voor bijvoorbeeld natuurkunde is er voor moedertaalonderwijs een adviescommissie. De stichting rekent wel op een flexibele organisatie waarin medewerkers tijdelijk in projectgroepen werken, maar vakinhoudelijk blijven deze medewerkers in afzonderlijke vaksecties. De subafdeling onderwijskundige zaken heeft haar eigen deskundigen ten behoeve van de mesostructuur, maar moedertaalonderwijs is gewoon sectie I. De aandacht voor de rol van de moedertaal in onderwijsleersituaties van andere vakken wordt op deze wijze aan die vakken zelf toevertrouwd. Zijn die adviescommissies en die medewerkers van de Stichting Leerplanontwikkeling competent in deze? De latitudinaliteit die voor de VON een van de uitgangspunten van de vereniging heet, zou ook voor de SLO en voor de ACLO-M een andere opzet wenselijk moeten maken. Mede ten behoeve van het lbo.

De prioriteitensector van de Stichting Leerplanontwikkeling laat zien dat zij geen onderscheid maakt tussen lbo en vwo. Voor haar zijn beide van evengroot belang. Dat zoveel meer leerlingen het lbo volgen dan het vwo, dat de problemen voor deze leerlingen naar verhouding veel groter zijn dan die van het vwo, dat de lbo-leraren zoveel machtelozer en hulpbehoevender zijn dan hun eerstegraads collega's is voor de stichting geen reden het lbo in de prioriteitensector hoger te plaatsen dan het vwo.

## De nlo ook voor het lbo?

De commissie opleiding leraren wist in 1966 dat het gezichtsveld van een leraar ruimer is wanneer hij onderwijs geeft in twee vakken. Zijn werkgelegenheid en rechtspositie zouden dan ook beter zijn. Zijn school had dan gelijk minder van die vervelende uurleraren nodig. Een paar jaar later begonnen de nieuwe lerarenopleidingen met dit tweevakkenstelsel. Bezwaren van docenten en studenten verhinderden niet dat ook de toelichting op de begroting van 1977 dit systeem 'een vast uitgangspunt' noemt. Inmiddels is het dan wel uitgebouwd tot een stelsel van een hoofd- en een bijvak. 'Het steunt', zegt de toelichting, 'niet op de aard van de opleidingen maar op onderwijskundige en organisatorische argumenten, die zijn ontleend aan de functie van de leraar in de onderbouw van het voortgezet onderwijs.'

Ondanks het ruime gezichtsveld, de gunstige werkgelegenheid op een mavo en de eigen rechtspositie rende een der afgestudeerden na één jaar de school uit, terug naar de studie: 'Ik kan een hele reeks lessen over Vestdijk geven, maar ik moet leren spellen. Hoe ik dat moet doen, weet ik niet.' Met haar keerden velen terug naar het veilige terrein van de studie, weg uit de mavo en op weg naar het eerstegraadsterrein. Voor dat voortgezet onderwijs kan de nlo kennelijk goede diensten bewijzen.

### \* Schoolpracticum in het lbo?

Het Inventariserend onderzoek op de nlo's laat weten dat het schoolpracticum nog slecht functioneert, verwarrend is. Het blijkt nog te weinig gefundeerd te zijn. De studenten zijn van mening dat zij te weinig practicumlessen krijgen en nog weinig met hun practicum aankunnen. De schoolpracticumdocenten zijn schaars en moeten door het hele land haast opgespoord worden. Het merendeel is makkelijker te recruteren in scholen die al wat meer in beweging zijn. Wie op zo'n school zelf nauwelijks een baan heeft, kan als hij wil ook meteen practicumdocent zijn. Er zijn er immers te weinig die het zelf willen, durven en van hun directies ook nog mogen.

Voor de overheid lijkt het geen verschil te maken of de nlo's opleiden voor lbo dan wel voor mavo; je wordt als vanzelf lbo- of mavoleraar.

Over de feitelijke transfer van opleiding naar het lbo bekommert men zich nauwelijks. Als de overdracht van inhoudelijke en onderwijskundige kennis, vaardigheden en inzichten van het ene vak naar het andere maar mogelijk zijn. Juni 1974 werd het ene vak hoofd- en het andere bijvak. Met dít experiment zouden de nlo's voorshands ervaringen opdoen om zo te achterhalen hoe het moet worden. In de formulering van de toenmalige minister:

'Op grond van de ervaringen opgedaan met dit systeem en gelet op de veranderingen welke zich binnen het onderwijs hebben voorgedaan c.q. zich aankondigen, waaronder met name begrepen dienen te worden wel-

ke bijstellingen van het thans gekozen systeem wenselijk zijn.'

Inmiddels nam de minister 'met belangstelling' kennis van het samenvattend rapport over het inventariserend onderzoek naar de nieuwe leraarenopleiding. Drie instituten werkten een jaar aan dit onderzoek. De totaal gemiddelde respons waarop het onderzoek gebaseerd is, bedroeg bijna 52 procent. De antwoorden van de studenten bleven onder het gemiddelde; van de bijna 12.000 studenten kwamen er bijna 500 met hun antwoorden. 45 procent hiervan wil na de opleiding verder studeren.

De relatie met het toekomstig werkveld viel buiten dit onderzoek. We weten dus ook niet hoeveel er voor het lbo kiezen. De verhouding met het wetenschappelijk onderwijs, de doorstromingscursussen en dergelijke vragen meer aandacht dan de relatie naar het lager beroepsonderwijs, inwijdingscursussen en dergelijke. In de praktijk schijnt een voorzichtige oriëntatie in het lbo sommige studenten wel te animeren voor dit onderwijs, maar voor hoelang?

\* Eerste indrukken nlo-leraren bij lbo?

Een paar studenten van d'Witte Leli wilden wel eens weten hoe het nieuw opgeleide leraren her en der verging. Zij hielden onder afgestudeerden van alle opleidingen een enquête. De knoeiige vorm hiervan verschilt wel danig van die van de drie instituten die hun onderzoek in opdracht van de overheid uitvoerden. Maar er kwamen wel heel wat reacties binnen. Een paar voorbeelden:

'Ik krijg van mijn directie wel veel steun, maar mijn collega's zijn zo gelaten. Zolang de vernieuwing (sic!) nog niet verwezenlijkt is, geef ik nu grammatica, stijl en spelling.'

'Ik werk op een autoritaire scholengemeenschap. Zo nu en dan kom ik rebels uit de hoek om niet al te zeer genegeerd te worden door de directie.'

'Mijn opleiding hield nauwelijks rekening met het feit dat je op een autoritaire school terecht kunt komen, waar je je moet aanpassen aan andere leraren.'

'Ik heb een collega van een ander instituut. Geeft wis- en natuurkunde. We hebben feitelijk geen contact. Die collega leest geen krant. Is te moeilijk en niet interessant.'

'Ik heb laconieke collega's. Ze laten me doen wat ik denk dat goed is. Ze hebben wel een benijdenswaardig degelijke theoretische achtergrond, met name ten aanzien van grammatica en literatuur. Maar *Moer*-achtige opvattingen kennen ze niet.'

'Mijn collega's schrikken zich dood als ik hen naar hun doelstellingen vraag. Blijkbaar durven ze er niet over te praten, al zeggen ze dat ze wel degelijk doelstellingen hebben.'

Ik kon op de nlo altijd met iemand praten over mijn positieve en negatieve ervaringen. Dat was het prettigste. Ik mis dat nu.'

'Toen ik leerlingen een collage had laten maken, noemde een collega mij



“kleuterjuf”. Doet zo iemand dat ook voor de klas, als ik er niet bij ben?’

‘Hoewel ik wel blij ben met mijn nlo, mis ik nu de voorbereiding van mijn leerlingen op hun examenvakken. Hoe leer ik hun tekst verklaren en opstel maken?’

‘De behandeling van de spelling op mijn nlo heeft niets te maken met het onderwijzen van spelling zoals ik dat nu moet doen.’

‘Waarom kreeg ik niet meer voorbereiding op allerlei belangrijke schoolzaken, zoals sectievergadering, omgang buiten de les, werkweek, excursie, ouderavond, enzovoort?’

‘Ik vind het schoolpracticum achteraf te veilig. Je werd te beschermd door de schoolpracticumdocent. En onderwijskunde was te theoretisch. Ik kreeg niet concreet behandeld wat ik moet doen met de volledige afwezigheid van motivatie, met puberteit, met orde.’

‘Omdat ik niet harmonieer binnen de sectie krijg ik aan het eind van het schooljaar mijn ontslag.’

‘Ik ben “te modern”. Ik las met een klas *En dan is er koffie*. Ik wou ook jeugdboeken uit de bieb.’

### Nlo-moedertaalleraar toch een goed begin?

In *Levende Talen* 310, februari 1975, gaven de secties Nederlands een overzicht van hun opleidingen tot moedertaalleraar. De woordvoerder van de hoofddocenten bekeek alle programma's en zag dat het goed was. Althans 'dat er met betrekking tot de meeste onderdelen een goed begin is gemaakt'. Heel langzaam schijnt immers duidelijk te worden 'wat er aan de studieprogramma's moet gebeuren opdat ze de toets der praktijk kunnen doorstaan'.

Is dat zo? In hetzelfde artikel verzucht hij: 'Het zou te wensen zijn dat er meer contact was tussen de opleidingen en de scholen waarvoor de leraren worden opgeleid.' Een van de hoofddocenten ervaart als voornaamste probleem 'goed geargumenteed greep te krijgen op het zg. surplus in het studieprogramma, d.w.z. op wat de a.s. docent als vakman en als toekomstig lid van een team neerlandici meer moet kennen en kunnen dan in de classesituatie direct bruikbaar is'. Achter dit probleem ligt uiteraard nog de vraag of er bijvoorbeeld in het lbo wel zo'n 'team neerlandici' te verwachten is; de leraren geven er veelal heel wat meer vakken. Zij bekommeren zich nog niet veel over het vakoverschrijdende karakter van het moedertaalonderwijs.

De aantrekkingskracht van het wetenschappelijk onderwijs blijken de studenten van deze hoofddocent niet van vreemden te hebben: De docenten vertrekken na een paar jaar graag naar dat wetenschappelijke onderwijs. Ook bij andere opleidingen schijnt deze doorstroming door de docenten geïnitieerd te zijn. De academische vrijheid met haar grotere

mogelijkheden tot onderzoek en een vertrouwder omgeving is aantrekkelijker dan de nlo waarin onderzoek niet thuishoort, de studenten hun beperkingen hebben, het andere vak zijn tol eist en feitelijk vrijwel niemand iets afweet van het lbo, dat op één hoop ligt met mavo en onderbouw havo. Naar we moeten vrezen blijft het lbo de meest reële werkgelegenheid voor de aanstaande leraar van de nlo's. Maar wie kunnen hen juist hiertoe opleiden? Onder andere deze vraag zal onderwerp zijn voor mijn volgende artikel over moedertaalonderwijs op het lbo.

#### *Noot*

- 1 Het zogenoemde besluit lbo/lavo leidde tot vierjarig beroepsonderwijs met een twee jaar durende onderbouw en een tweejarige bovenbouw. De bedoeling van de onderbouw is 'algemeen' te zijn om leerlingen na twee jaar in de gelegenheid te stellen een specifieke beroepsopleiding te kiezen, zoals lager nijverheidsonderwijs, technisch onderwijs, economisch onderwijs, etc. In de bovenbouw hebben de leerlingen de mogelijkheid op drie verschillende niveau's (A, B en C) examens te doen.

#### *Documentatie*

Heinz Schiller & Ard Schouwman *Proeftuin op schrale grond* SOF, Javastraat 33, Nijmegen

*De Nieuwe Lerarenopleiding. Een bijdrage aan onderwijsvernieuwing?* Onderwijsstudie-uitgaven nr 2, NCSV, Woudschoten, Zeist

*Inventariserend onderzoek nieuwe lerarenopleiding. Samenvattend rapport* Instituut voor toegepaste sociologie, Nijmeegs instituut voor onderwijsresearch en Research instituut voor de toegepaste psychologie, Staatsuitgeverij, Den Haag

Vic van den Broek (e.a.) *Jaarverslag Themagroep Lager Beroeps Onderwijs* PDI, Universiteit van Amsterdam, Prinsengracht 225-227, september 1973

Hans van Dam *Verslag konferentie taalbeheersing 1973* (intern)

P.H.S. Batelaan & J.C.A. Hawinkels 'De nieuwe opleiding tot leraar Nederlands' in: *Levende Talen* 310, februari 1975

Enquête onder afgestudeerden: gegevens van Paulien Osse, Sarphatipark 8, Amsterdam

Enquêtes lbo-leerlingen